

Освітні втрати у навчанні української літератури: механізми подолання

**Яценко Таміла,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна
tamilakod@ukr.net**

В умовах повномасштабної російсько-української війни актуальною в сучасній шкільній освіті, зокрема й літературній, є проблема подолання освітніх втрати і вироблення механізмів їх подолання для забезпечення здобуття якісної літературної освіти для учнів. Одним із можливих способів компенсації освітніх втрат у процесі навчання української літератури є підготовлений фахівцями Інституту педагогіки НАПН України та апробований учителями-філологами *практичний poradnik* «Українська література. 5 клас: експрес-курс подолання освітніх втрат» (за заг. ред. Т. О. Яценко) (Яценко, 2023).

Його структура включає коригувальну навчальну програму з української літератури для 5 класу, укладену на 17 (18) навчальних годин, календарно-тематичне планування уроків української літератури, діагностувальні роботи для констатації об'єктивного рівня предметних знань та читацьких умінь п'ятикласників із української літератури, картки формульовального оцінювання навчальних досягнень учнів у процесі опрацювання навчальних тем експрес-курсу.

Однією із форм організації навчальної діяльності учнів для запобігання освітнім втратам може бути проведення *компенсаторних занять* як для класу, так і для окремої групи школярів чи зведеної групи класів однієї паралелі після завершення навчального року в період літніх канікул або ж наперед його початком. Такі заняття повинні організовуватися за добровільною згодою усіх

учасників освітнього процесу та орієнтовані перш за все на тих учнів, які бажають підвищити свої навчальні досягнення.

Проведення компенсаторних занять не передбачає обов'язкового дотримання принципів класно-урочної системи навчання. Рекомендованими можуть бути уроки вивчення української літератури в офлайн режимі, заняття у шкільній або ж міській (сільській) бібліотеці, уроки на природі (у лісі, парку тощо), заняття-зустрічі із сучасними письменниками.

На прикладі експрес-курсу конкретизуємо інструментарій вимірювання та подолання освітніх втрат із української літератури для 5 класу. Розроблений експрес-курс орієнтований на формування базових предметних знань, наскрізних умінь та ключових компетентностей, задекларованих у Державному стандарті базової середньої освіти (2020) [1].

В основу *коригувальної навчальної програми на 17 (18) навчальних годин* покладено чинну модельну програму з української літератури для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (керівник авторського колективу – Т. О. Яценко) [3].

У процесі опрацювання навчальних тем експрес-курсу передбачено досягнення таких завдань: розвивати в учнів інтерес до читання творів української літератури, удосконалювати навички їх виразного читання, ознайомити із доступними й цікавими для читачів-підлітків високохудожніми творами, формувати початкове розуміння специфіки мистецтва, збагачувати емоційний світ школярів, подати початкові відомості про видатних українських письменників, формувати елементарні вміння аналізу художніх творів, поглиблювати первинне сприймання та усвідомлення художньої сутності образів, сприяти засвоєнню основних понять із теорії літератури для осмисленого розуміння прочитаного, розвивати усне й писемне мовлення учнів.

Предметний зміст експрес-курсу сформовано за такими *критеріями*: різножанрові художні твори для текстуального вивчення; художня вартісність творів; ідейно-тематична значущість текстів, урахування вікових особливостей художнього сприймання, читацьких інтересів і пізнавальних можливостей

учнів-підлітків; художні твори з проєкцією на особистісний розвиток учнів в умовах змін в Україні, пов'язаних із війною; акцентуація на психологічних аспектах художніх творів, що сприяють формуванню стійкості особистості учнів, їхньої психологічної пружності; уникнення ретравматизації учнів у процесі добору художніх творів для текстуального вивчення; формування емоційного інтелекту учнів у процесі аналізу та інтерпретації художніх творів.

Зміст предметного складника розроблено за *тематично-жанровим принципом із дотриманням хронологічної послідовності* щодо презентації письменницьких персоналій у межах тематичних розділів.

У програмі експрес-курсу визначено всі базові теоретико-літературні поняття, вивчення яких традиційно передбачено в 5 класі. Водночас навчальний матеріал не переобтяжено термінами, а обмежено лише тими дефініціями, розуміння яких є необхідним для розкриття ідейно-тематичного змісту художнього твору, розуміння його вартісності як естетичного явища.

Запропоновано також до розгляду твори живопису, музики, скульптури, кіно тощо, що мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваними текстами української літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Важливо, щоб міжмистецька взаємодія була методично вмотивованою та не перешкоджала сприйняттю художнього твору як самодостатнього твору мистецтва.

На основі коригувальної програми та чинного підручника «Українська література. 5 клас» (автори – Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук) запропоновано *календарно-тематичне планування уроків* (навчальних занять) експрес-курсу з української літератури. Розкрито зміст уроків, зазначено рекомендовану кількість навчальних годин для їх проведення, окреслено оптимальні види навчальної діяльності учнів, твори для реалізації мистецького контексту, а також вказано сторінки підручника, опрацювання яких допоможе учням засвоїти навчальний матеріал експрес-курсу. Інтерактивність календарного планування забезпечують активні покликання на інтернет-ресурси, зокрема повні тексти художніх творів, що в підручнику подано у

скороченому варіанті, репродукції творів живопису, файли для прослуховування музичних творів, відеофайли екранізацій та анімаційних версій літературних творів тощо.

Передумовами вироблення практичних механізмів подолання навчальних втрат є оцінювання навчальних результатів школярів. Для визначення рівня базових предметних знань, наскрізних умінь та ключових компетентностей учнів 5 класу важливо організувати проведення *вхідної діагностувальної роботи*, що дозволить визначити аудиторію школярів, яких необхідно охопити корегувальним компенсаторним навчанням. Таке тестування доречно провести до початку реалізації експрес-курсу.

Діагностувальні роботи (як вхідна, так і вихідна) укладено відповідно до *чотирьох груп результатів*, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, та до методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту згідно з новим Державним стандартом базової середньої освіти (2020).

Вихідну діагностувальну роботу, що розроблена за аналогією до *вхідної*, рекомендовано організувати по завершенню навчання за програмою експрес-курсу. Такий прийом допоможе вчителю переконатися в результативності обраних механізмів подолання навчальних прогалин у вивченні п'ятикласниками української літератури. Важливо, що учням та їхнім батькам навчальні результати, констатовані за допомогою таких діагностувальних робіт, дозволять прослідкувати за індивідуальною траєкторією розвитку.

Дієвим засобом опанування учнями навчального матеріалу в максимально короткі терміни є *картки для формувального оцінювання навчальних досягнень* п'ятикласників. Їх розроблено з урахуванням досвіду формувального оцінювання у фінських школах. Зокрема, учням запропоновано визначення індивідуальних цілей, шляхів досягнення особистісно значущих завдань у межах програмових навчальних тем, також рекомендовано практики рефлексії, самооцінювання, взаємооцінювання. Подано різнорівневі запитання та завдання в тестовій формі (закритого і відкритого типів), дослідницькі та творчі завдання

для поточного оцінювання роботи над художніми творами. Так організація навчальної діяльності сприятиме формуванню предметної читацької та ключових компетентностей учнів. Кількість завдань для виконання їх учнями в межах поточного оцінювання визначає вчитель, ураховуючи читацькі, пізнавальні інтереси та можливості п'ятикласників.

Рекомендований у експрес-курсі алгоритм подолання освітніх втрат учнів у навчанні української літератури в 5 класі успішно втілено вчителями перед початком нового навчального 2023/24 року, що й засвідчило його ефективність.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. Відновлено з https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886
2. Яценко, Т. О. (Ред.). (2022). *Українська література. 5 клас: експрес-курс подолання освітніх втрат: практичний poradnik*. Київ : Педагогічна думка, Відновлено з <http://lib.iitta.gov.ua/735026/>
3. Яценко, Т. О. (Ред.). (2021) *Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма*. Київ: Педагогічна думка, 2021. Відновлено з <http://lib.iitta.gov.ua/726056/>
4. Яценко, Т. О. (2022). *Українська література: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Видавничий дім «Освіта». Відновлено з <http://lib.iitta.gov.ua/731975>